

📖 I. Filipović (1823–1895), *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*,
Zagreb, 1898–1900.

Kroatistički prinosi Ivana Filipovića

IVAN
MARKOVIĆ

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.08](https://doi.org/10.17234/9789533793467.08)

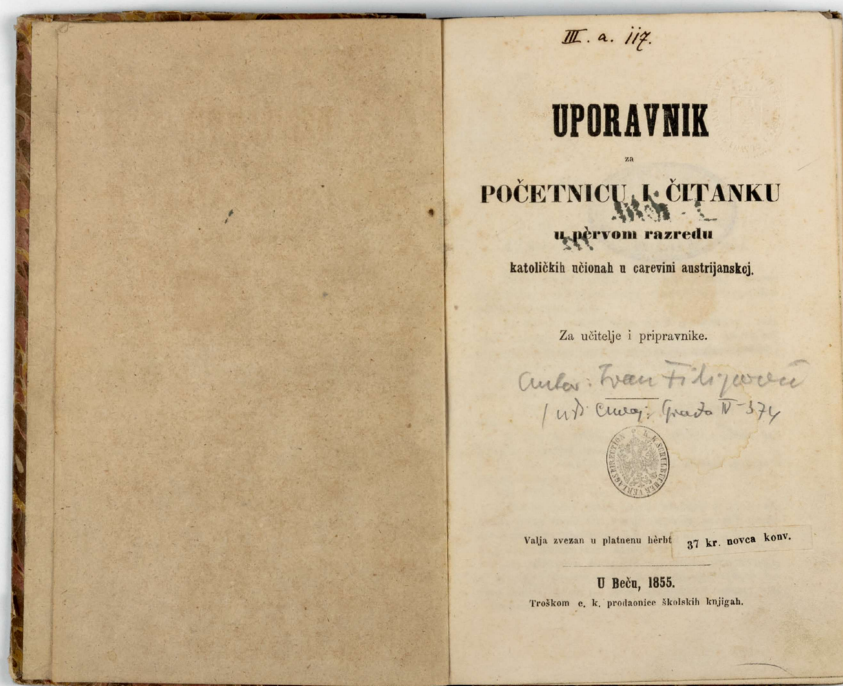
Godišnja državna nagrada za odgojno-obrazovni rad, koja se dodjeljuje od 1964. godine, isprva kao nagrada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, a od 1967. kao nagrada Sabora Republike Hrvatske, nosi ime Ivana Filipovića (Velika Kopanica, 24. VI. 1823 – Zagreb, 28. X. 1895), jednog od prvaka hrvatskog učiteljstva, koji je među svojim mnogim djelatnostima — nastavnoj, književnoj, prevoditeljskoj, pokretačkoj, uredničkoj, javnoj, organizacijskoj — golem doprinos dao i nastavi hrvatskoga jezika i književnosti te kroatistiци općenito.

U rodnoj Velikoj Kopanici, gdje mu otac bijaše učitelj, pohađa prva tri razreda škole, a četvrti razred i gimnaziju u Vinkovcima, koju završava 1841. Na fakultet zbog slabijeg imovinskog stanja nije pošao, ali 1842. završava devetomjesečni učiteljski tečaj u Srijemskoj Mitrovici. Potom je učitelj u Vinkovcima i Novoj Gradiški, objavljuje pjesme i pripovijetke u *Danici* i drugim preporodnim listovima te književne prijevode s francuskoga i engleskoga. Kao dragovoljac 1848. sudjeluje u ratu s Mađarima i bude kratko zarobljen.

Od 1850. do 1852. učitelj je u privatnoj školi Petra Zoričića u Zagrebu. Zbog pjesme *Domorodna utjeha* objavljene u časopisu *Neven*, kojom na početku tzv. Bachova apsolutizma poziva rodoljube da se probude, budu utamničeni i on i urednik časopisa M. Bogović. Po izlasku iz zatvora oženio se i dobio mjesto učitelja u Požegi, gdje ostaje do 1863, kad se ondje na njegov poticaj osniva Narodna čitaonica. U tom razdoblju objavljuje nekoliko važnih učila za jezičnu naobrazbu, ponajprije prema austrijskim udžbenicima sastavlja *Slovničku čitanku* (1851) i *Početicu* (1853) za pučke škole te priručnik učiteljima i pripravnicima za njihovu uporabu *Uporavnik* (1855), koja su djela doživjela mnoga izdanja, a o čitanju piše i dva kraća članka u strukovnome časopisu *Napredak* (1859a, 1859b).

U uporavniku, tj. uporabniku Filipović piše da je svrha pučke škole nabožno obrazovanje puka, ali da učitelj mladeži ima razvijati duševna svojstva, da danas-sutra djeca postanu valjani, vrijedni i pametni članovi građanskoga društva. Da bi to postigla, pučka škola ima obučiti djecu u vjeronauku, jeziku (govorenje, pisanje i čitanje, zajedno s prirodnim znanostima), broju i obliku (računanje, mjerenje, crtanje) te pjevanju i krasopisu. *Početicu* i *Slovničku čitanku*, piše Filipović, moraju biti središte sve obuke u pučkoj školi, oko njih se sve ima vrtjeti i sav život škole na njih usredotočiti jer su slovnica, tj. osnove gramatike, i obuka u stvarnim, tj. prirodnim znanostima, nerazdruživo vezane. Filipoviću bijaše jasno da se sav svijet spoznaje preko jezika, da je djecu važno obučavati u jeziku i preko jezika razvijati nove spoznaje, krećući od onoga što je djetetu poznato prema onomu što mu je nepoznato, strano i novo (tzv. zorna obuka). Slovnica obuka ne postoji radi sebe same, nego je ključna za djetetov spoznajni, misaoni i motorički razvoj, koji se pospješuje svim trima njezinim elementima: govorenje, pisanje i čitanje s razumijevanjem.

Pisanje slova i njihovo spajanje u riječi učilo se iz početnice. Prvo su se učila samoglasnička slova *i u te e o a*, potom dalje redom slova *r m v c š s ž j p g h b k f n nj d dj l lj t ć (tj) ě dž ě*. Filipović se zalagao za učenje slova prema glasovima (ne obratno), tj. zalagao se za izgovaranje glasova poput *a, b, c* i sl., a ne za slovkanje abecede *a, be, ce* i sl. jer tako se ne govori. Iz početnice su se čitali i kratki sastavci. Nakon toga prelazilo se na slovničku čitanku iz koje se nisu učili samo temelji jezika nego su se preko štiva djeca upoznavala sa svijetom oko sebe. Štiva su u slovničkoj čitanci raspoređena prema težini, složenosti i opet prema načelu da se djeca prvo upoznaju s onim što im je blisko. U prvome dijelu, koji se obrađuje negdje do Božića, štiva su o obitelji, životinjama i nabožna. U drugome dijelu, do kojega se u

➤ I. Filipović, *Uporavnik za početnicu i čitanku u prvom razredu katoličkih učionah u carevini austrijskoj. Za učitelje i pripravnike, Beč, 1855.*

nastavi dolazi oko Božića, nabožne su pripovijetke, ali ima i štiva o prirodi, tj. nebu, zemlji, zraku i vodi. Treći i četvrti dio čitaju se u proljeće i ljeto, a štiva su ili o prirodi ili o povijesti i domovini. Znajući da se jezik uči ponajprije slušanjem i govorenjem, potom osviještanjem pravila i vježbom, napose čitanjem, Filipović učiteljima u *Uporavniku* preporučuje da djeci čitaju odjeljke iz dobrih narodnih spisatelja, pa nabraja: stari dubrovački pisci, D. Obradović, M. A. Reljković, A. Kačić Miošić, A. Kanižlić, P. Ritter Vitezović, V. St. Karadžić. Također preporučuje da učitelj ima na raspolaganju ta djela, da mu budu dostupna.

Od 1863. do 1873. Filipović je učitelj na glavnoj kaptolskoj školi. U tom razdoblju aktivno sudjeluje u organizaciji hrvatskog učiteljstva i rada u osnovnim školama te u pokretanju i objavljivanju omladinskih (*Bosiljak*) i stručnih časopisa (*Napredak*). Sa suradnicima je sastavio *Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini* (1865), koji će kao podnesak Saboru postati osnovom za nov školski zakon iz 1874. Godine 1865. sazvao je Prvu hrvatsku učiteljsku skupštinu, što se smatra početkom hrvatskog učiteljskog pokreta, a 1871. Prvu opću hrvatsku učiteljsku skupštinu, uz koju je priređena i prva izložba učila. Usto sa suradnicima piše prvi, njemačko-hrvatski dio *Novoga rječnika hrvatskoga i njemačkoga jezika* (1869a), ubrzo i drugi, hrvatsko-njemački dio (1875b), ukupno četiri debele knjige maloga formata.

Rođen i školovan u Vojnoj krajini (razvojačena 1873, pripojena civilnoj Hrvatskoj 1881), u kojoj se uvelike u školstvu gajio njemački jezik, Filipović je znao važnost

poučavanja materinskoga jezika, što je osobito došlo do izražaja za vrijeme apsolutizma (1851–1860), kad je sve školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji podvrgnuto germanizaciji. Filipović je sa suradnicima Gj. Deželićem, Lj. Modcem i Gj. Šimončićem izradio njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački rječnik i time nastavio tradiciju preporodnih i poslijepreporodnih rječnika s njemačkim kao usporednim jezikom, upravo rječnika I. Mažuranića i J. Užarevića (1842), R. Fröhlicha Veselića (1853, 1854) i B. Šuleka (1860). Rječnik su pisci — kako piše na naslovnici — prema najnovijim izvorima sastavili za uporabu pravnicima, činovnicima, učiteljima, trgovcima, obrtnicima i ostalima. U predgovoru stoji da je rječnik sastavljen prema tadanjem razvoju našega jezika i književnosti i prema novim potrebama u praktičnome životu. Pisci su se pritom služili postojećim rječnicima, osobito onima V. St. Karadžića, D. Parčića i M. Dežmana, ali su prema razvijenim potrebama narodnoga života ugledajući se na druge slavenske jezike stvarali gdješto i nove riječi. Njemačko-hrvatski dio rječnika (1869a) ima dva sveska i oko 1500 stranica, hrvatsko-njemački dio (1875b) također dva sveska i oko 2100 stranica maloga formata, po čemu spada među bogatije, ali i najslabije istražene hrvatske dvojezične rječnike. Na temelju tih djela Filipović je izradio i skraćenu inačicu, *Džepni rječnik* njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački (1878a), koja će doživjeti nekoliko izdanja. Više izdanja doživjet će i *Besjedovnica* (1879–1890), opsežan konverzacijski hrvatsko-njemački priručnik koji usporedno donosi hrvatske i

Svojim krilatim duhom, svojim reformatornim i organizatornim talentom, svojom čvrstom i odlučnom voljom, svojim čelik-značajem privrijedio je hrvatskomu narodu krasnih tečevina, izvojštio je na prosvjetnom polju mnogo toga, čim se hrvatsko učiteljstvo bez njega lje ne bi moglo danas ponositi. On se postavio prvi na branik hrvatskoga školstva, pa je svakom zgodom i na svakom mjestu radio zborom i tvorom oduševljeno, otvoreno i neustrašivo na neuzoranom školskom polju; cijeli njegov vijek bio je usko spojen s političkim, socijalnim, književnim i uopće s prosvjetnim životom našega naroda.

—
A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, sv. IV, 1910.*

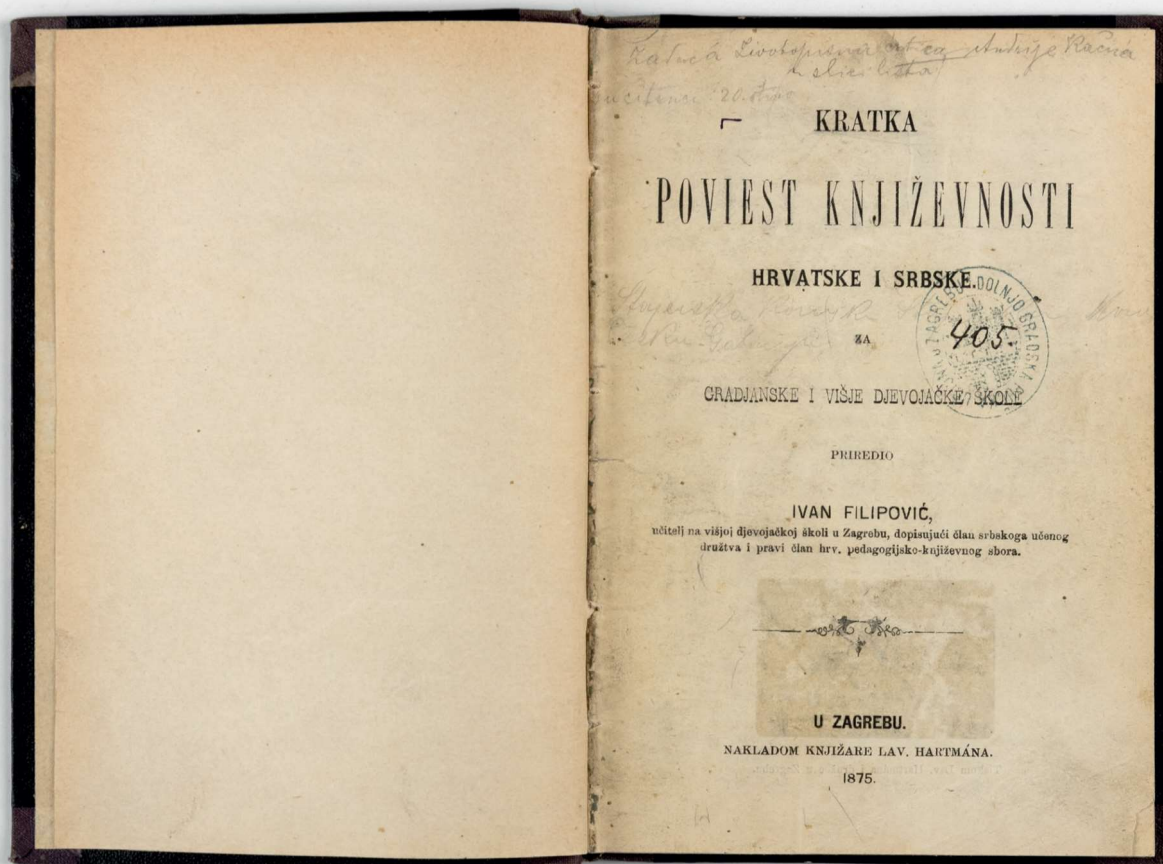
njemačke rečenice i kraće tekstove o praktičnim svakodnevnim situacijama — od pozdrava i isprike preko razgovora o jeziku, vremenu, zdravlju i igri do razgovora na putovanju, o lovu, požaru, krštenju, svadbi i pokopu.

Hrvatsko-njemački rječnik i besjedovnicu Filipović objavljuje kao školski nadzornik Zagrebačke županije, no prije no što je to postao, od 1873. do 1875. dvije će godine učiteljvati na višoj djevojačkoj školi u Zagrebu, gdje će u kratku roku sastaviti i objaviti dva važna priručnika za poučavanje književnosti i jezika u građanskim i višim djevojačkim školama — *Kratku povijest književnosti hrvatske i srpske* (1875a) i *Kratku stilistiku* (1876).

Književnost je jedan od glavnih izvora i nosilaca rodoljublja i ponosa narodnoga, preko nje ponajprije se i ponajbolje upoznajemo s vrlinama i potrebama svojega

naroda, a to se posebno odnosi na ženski spol, koji materinskom njegovom goji i razvija rodoljublje i ponos narodni — piše Filipović u predgovoru *Kratke povijesti književnosti*. Narod o kojemu je riječ Filipović zove hrvatskim i srpskim, književnost pak hrvatskom i srpskom ili hrvatsko-srpskom smatrajući da je riječ o jednome narodu s dvama imenima koji se ne može razdvajati. Književnost dijeli na tri razdoblja: staro ili crkveno doba (od početaka do kraja 14. stoljeća), srednje ili dalmatinsko-dubrovačko doba (od početka 15. do polovice 18. stoljeća) te novo doba (od pojave književnosti austrijskih Srba u drugoj polovici 18. stoljeća). Pri sastavljanju priručnika služio se spisima St. Novakovića, V. Jagića, Fr. B. Kořinke i V. Křížeka, a zanimljivo je da je razvoj pisane riječi popratio sve do 1870-ih pa u zadnjem poglavlju spomenuo i novoosnovano zagrebačko sveučilište (1874), osobito se pritom uzdajući u rad nedavno osnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866). Tako su se dakle djevojke u zagrebačkoj školi sredinom 1870-ih preko svojeg učitelja mogle upoznati s doista najnovijom, njima suvremenom pisanom riječju na hrvatskome i srpskome jeziku.

U *Kratkoj stilistici* Filipović je na nekih 130 stranica dao zbijen pregled svih važnih pojmova iz nauke o književnosti i stilistike — odredba stila, različiti stilovi pisanja i govorenja, razlikovanje proznoga i pjesničkoga stila, osnovne književne vrste i dr. Svi su pojmovi oprimjereni odjeljcima odabranih, uglavnom devetnaestostoljetnih književnih predložaka. Među njima ima srpskih, ali pretežu hrvatski: I. Mažuranić, A. Kačić Miošić, A. Šenoa, Fr. Marković, D. Demeter, Lj. Gaj, I. Trnski, P. Preradović, Lj. Vukotinović, S. Vraz. Budući da je *Stilistika* bila namijenjena ponajprije djevojkama, za čiju se naobrazbu Filipović svesrdno zalagao, ne čudi da su među predlošcima po jedna pjesma K. Zrinski i D. Jarnević. U predgovoru *Kratkoj stilistici* najavio je da namjerava sastaviti zbirku naputaka (dispozicija) i sastavaka za pismeno vježbanje jer da bi takva zbirka bila veoma potrebna za unapređenje jezikoslovne obuke i učenicima i učiteljima. Ne znamo na što je točno mislio, ali još je 1868. bio objavio *Pismovnik* (usp. Trstenjak 1897). Pismovnik nahodimo isprva samostalno (npr. 1869c), potom u knjizi *Slovnica hrvatska i Pismovnik za pučke učione*, koja se pripisuje A. Veberu Tkalčeviću (usp. Pranjeković 1993, Ham 2006), no samo je *Slovnica* Tkalčevićeva, a odjelito paginirani *Pismovnik* isti je onaj Filipovićev (usp. 1878b). Pismovnik je uputa u sastavljanje različitih vrsta pisama i poslovnih dopisa — od privatnih pisama preko molbi i zahvala do narudžbenica, ispričnica, ugovora, ponuda, namira i oporuka. Danas takvih priručnika nema niti se u nastavi takvo pisanje vježba, a očito je veoma korisno i praktično. Kao zanimljivost spomenimo da je u ogleđnim primjerima namirâ pisac (Filipović) donio, čini se, stvarne potvrde svoje stanodavke o plaćenju najamni na zagrebačkoj Opatovini br. 106.

Od 1875. do umirovljenja 1887. Filipović je školski nadzornik Zagrebačke županije. I dalje neumorno radi na boljitku školstva, objavljuje i prati književnost, priređuje knjigu o Kraljeviću Marku u narodnim pjesmama (1880). Za časopis *Književna smotra* pisao je prikaze novih knjiga. Pritom je i dalje iskazivao veliku brigu za njegovanje jezika. Tako je primjerice napisao da je svaka tuđa riječ u našem jeziku žig ili tuđega gospodstva ili našega duševnoga siromaštva pa bez nužde tuđih, tj. stranih riječi upotrebljavati ne treba (1886), a kritički prikazujući knjigu o srpskome jeziku J. Boškovića pokazao je da za mnoge turcizme i germanizme imamo u Hrvatskoj i Slavoniji sasvim naravne narodne riječi. Boškovićev stav da germanizmi osobito dolaze iz Zagreba, gdje da je mnogo njemačkoga stanovništva i da žene govore njemački, Filipović potvrđuje napisavši da Zagrepčanke doista i nažalost rado njemčare, ali da ima već 25 godina da u Zagrebu nema nijedne škole u kojoj bi se drugačije predavalo nego hrvatski te da u Zagrebu postoje i tri djevojačke škole (1887). I za jedno i za drugo nemale zasluge imao je upravo Ivan Filipović, velikan hrvatskog učiteljstva, neumoran i zaslužan pisac mnogih priručnika za učenje hrvatskoga jezika i književnosti — čitanki, udžbenikâ, rječnikâ — kojima se samo rijetki filolozi kroatisti mogu pohvaliti.

👉 I. Filipović, *Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb, 1875